

Ο Καζαντζάκης στ' άχνάρια τής 'Οδύσσειας

ΕΝΑΣ ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΩΚΕΑΝΟΣ

Παίρνοντας άφορμή από τήν έκδοση τής «'Οδύσσειας» του Νίκου Καζαντζάκη, κατά γαλλική μετάφραση τής Ζακελίν Μοαττί, ή σημερινή «Μόντ» αφιερώνει δύο δλόκληρες σελίδες τής στόν «Έλληνα συγγραφέα και ποιητή μέ έκτενές εισαγωγικό σημείωμα του Άντρέ Λόντ, κριτική ανάλυση του Ζακ Λοκαρριέρ (πού δημοσιεύονται σήμερα) ώς και άρθρα των Πιέρ Σιπριό και Ζύλ Σαί - Ρυί, τά όποια θά δημοσιευθούν αύριο στό «Βήμα».

ΥΠΑΡΧΟΥΝ οί συγγραφείς, αυτοί πού συσσωρεύουν διβλίο στό διβλίο. Ύστερα υπάρχουν οί γίγαντες, αυτοί πού κάνουν νά τριξή ο φιλοίος τής γήϊνης έκτάσεως, αυτοί πού θορυφεί πώς κλείνουν μέσα τους όλους τούς πλανήτες κι' όλα τά αίματα τής γής και τής ιστορίας, αυτοί πού σηκώνουν έναν πυρσό ανάμεσα στους Ίσκιους όπου παλεύουμε. Ο Νίκος Καζαντζάκης άνήκει σ' αυτή τή ράτσα.

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ άσφαλώς ή «'Οδύσσεια» ένα έπος από 33.333 στίχους πού θά έκλοαίκευθε έδώ τό Έργο του Έλληνα συγγραφέα. Ηδη όμως, χάρη στό περίφημο διβλίο Άζίζ Ίζέτ, χάρη στην έξαιρετη μαρτυρία τής Έλένης Καζαντζάκη «'Ο σχιωματικός», χάρη επίσης στίς μεταφράσεις ώρισμένων βασικών έργων του, κάποιο φώς έχει άρχίσει νά άραιώνει τά σκοτάδι.

ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ πράγματι γιά Έργο μνημειώδες, πού αύριο, είμαι βέβαιος γι' αυτό, θά άποβή είκειο σέ όλους αυτούς πού εξακολουθούν νά διαβάσουν σπρωγμένοι από τήν ανάγκη νά φωτίσουν τό έσωτερικό τους σκοτάδι. Ο Νίκος Καζαντζάκης είναι ένας άπ' τούς λίγους αυτούς συγγραφείς, των οποίων ένα μόνο διβλίο περιέχει δλόκληρο τό Έργο του, περιλαμβάνει όλη τήν κλίμακα τής φωνής του: κραυγή, τραγούδι ή μοιρολόι, ύμνος ή προσευχή.

ΑΠΟ ΠΟΛΥΝ καιρό γνωρίζουμε ότι ή αξιοπρέπεια του ανθρώπου βρίσκεται στην δύναμη πού βάζει νά θυσιάσθ όλο και μακρότερα στόν λαθύνιθο όπου παρομοιεύουν οί μινώταυροι. Ο Καζαντζάκης μάς διδάσκει χωρίς κομπισμό, χωρίς τήν άλαζονεία του ψυχρού καθηγητή, τήν άρετή του νά ξεπερνάε τόν έαυτό σου. Τήν λυσσαλέα επιθυμία γιά άναζητηση του άλλου και του έαυτού σου. Ο κόσμος είναι ήμιτελής. Είμαστε ήμιθρσα. Μπορούμε νά λάμψουμε. Αυτό είναι νομίζω τό ηηνυμά του.

ANDRE LAUDE

ΟΡΟΝΣΑΡ έλεγε σ' ένα ποιήμα των «'Ερωτών»: «Θέλω νά διαβάσω σέ τρεις μέρες τήν Ίλιάδα του Όμήρου». Πόσες μέρες χρειάζονται στόν σημερινό μας κόσμο γιά νά διαβάσουμε τούς 33.333 στίχους τής «'Οδύσειας» του Νίκου Καζαντζάκη, πού μεταφράσθηκε στα γαλλικά. Μόλις πλησιάζεις αυτήν τήν γιγαντιαία ραψωδία, πού άποτελεί Έργο μιάς δλόκληρης ζωής, ό χρόνος σήνει, οί μέρες πούουν νά μετριάουνται. Το ποιήμα αυτό είναι ένας συνεχής Ίλιγγος, μία υπέρβαση, μία πρόκληση στόν ίδιο τόν άναγνωστή πού άφείλει, γιά νά τ' αντιμετώπισθ, νά προσβιθθ γερά στό διβλίο, σαν γιά ένα μακρύ ταξίδι στίς χώρες των κυκλώνων. Διότι αυτός ό ποιητικός άκενός δέν διασχίζεται άτιμωρητή. Όμοια μέ τόν Όδυσσεά, τό τελειώνει εξαγνημένος, άλλά και σαν θροναιωμένος όπως συμβαίνει ύστερα από μία διαρκή και εκπληκτική μήση.

Η «'Οδύσσεια» του Καζαντζάκη δέν είναι ούτε μετάφραση ούτε διασκευή τής «'Οδύσειας» του Όμήρου, άλλά ένα Έργο έντελώς πρωτότυπο. Η «'Οδύσσεια» αυτή άρχίζει εκεί άκριβώς όπου τελειώνει ή άμυρική: τή στιγμή πού ό Όδυσσεάς, πίσω πιά στην Ίθάκη, άποφασίζει νά ξαναφύγη γιά πάντα στίς θάλασσες και στούς δρόμους του κόσμου.

ΠΕΝΤΕ σταθμοί σημειώνουν, στή διάρκεια των 24 άσμάτων τής Έποποιίας, τήν πορεία αυτή του Όδυσσεά, από τήν άναχώρησή του άπ' τήν Ίθάκη, ώς τόν μοναχικό του θάνατο στούς πάγους του Πόλου.

ΠΡΩΤΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ: τό χόρτασμα τής Όμορφιάς και ή εμπειρία του Έρωτος. Είναι ή ραψωδία του Έραστή, του κατακτητή των γυναικών. Ο Όδυσσεάς κλέβει τήν Έλένη στή Σπάρτη, κλέβει τή Δίχτηνα, τήν κόρη του βασιλέως τής Κρήτης, όπου επιδίδεται στα όργια και στα μυστήρια τής λατρείας του αύρου και τήν όποια έγκαταλείπει άφου κάμει τό άνάκτορο τής Κνωσού. Γυναίκες και φλόγες, αυτά είναι τά θέματα αυτού του πρώτου σταθμού, ένα ταξίδι στην καρδιά του Πόλου.

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ: ή Πείνα και ή Δικαιοσύνη. Πλαίσιο: ή Αίγυπτος. Στή χώρα αυτή, όπου ό ύποδουλωμένος λαός κατατράχεται από τήν αθλιότητα και τήν πείνα, ό Όδυσσεάς ξεκινάει άγώνα ενούτιον του Φαραώ. Συλλαμβάνεται και καταδικάζεται σέ θάνατο, άλλά δραπέτευει χωρίς στό δόλο. Οί σπυρροφοί του είναι εδώ άγωνιστάι του δικού μας κόσμου: ό στρατιώτης, ό αγρότης και ό εργάτης. Είναι ή ραψωδία του άγώνος ενούτιον τής άδικίας και τής τυραννίας, ή ραψωδία του Μαχητή.

ΤΡΙΤΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ: ή ιδανική Πολιτεία. Μέ μερικούς «ντεσπεράντος» πού δραπέτευσαν μαζί του από τά μπουντρούμια του Φαραώ, ό Όδυσσεάς τραβάει πρός τίσ έρήμους του Νότου γιά νά ίδρύσθ τήν πολιτεία των ονειρων του. Είναι ό κόσμος τής δίψας και τής θεληματικής άνεχειας και, άργότερα, τής ζούγκλας και των θηριων. Οί αδύνατοι, οί άνοποφάστοι εξοντώνονται.

Οί μόνοι πού μένουν είναι οί δυνατοί, οί γενναίοι, αυτοί πού είναι άποφασισμένοι γιά όλα, άκόμα και γιά νά σκοτώσουν. Χτίζουν μία παραμυθένια πολιτεία, τής όποίας ό Όδυσσεάς έγκαθιστά τούς νόμους: είναι οί Δέκα Έντολές του καινούργιου κόσμου. Πρόκειται γιά τήν ραψωδία του «Οικόδόμου» και του Χτιστή των ψυχών.

ΤΕΤΑΡΤΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ: Η Άσκηση και ή Λύτρωση. Πλαίσιο: τά βουνα και τά άκρογιάλια τής Άνω Αίγυπτου. Το όνειρο γκρεμίζεται. Η ιδανική Πολιτεία εξοφάνίζεται σ' ένα σεισμό. Οί τελευταίοι σπυρροφοί του Όδυσσεά χάνονται στή φωτιά τής γής. Όλόμονος, ό Όδυσσεάς καταφεύγει σ' ένα βουνό, όπου ζή σαν άσκητής. Όμορφιά, Δικαιοσύνη, Ίδανική Πολιτεία, όλα από δώ και πέρα του φαίνονται μάταια. Ο Έραστής, ό Μαχητής, ό Οικόδόμος σθήνουν μπροστά στον Άσκητή πού ξανακατεβαίνει στόν κόσμο των ανθρώπων γιά νά ζήσθ σαν ζητιάνος. Είναι ή ραψωδία τής λυτρωτικής εμπειρίας, των άποδιωγμένων Ίσκιων, του άπεριπλανώμενου Άσκητή, τής πλήρους έλευθερίας.

ΠΕΜΠΤΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ: ό θάνατος στό συμφιλιαμένο σύμπαν. Πλαίσιο: οί πάγοι του Νοτίου Πόλου. Άφου περιπλανήθηκε ένα διάστημα στίς άκτές τής Έρυθράς θάλασσας και συνάντησε κάτω από άλλη μορφή, τήν Βούδδα (Ένας Ίνδος πριγκηπας), τόν Δόν Κιχάτη (Ένας ίππότης αϊχμάλωτος των άθροποφάγων), τόν Ίησου (ενος φαρδς χωριού τής Έ-

ρυθράς θάλασσας), ό Όδυσσεάς φτιάχνει μόνοος του μιά βάρκα και άφήνει τά ρειψματα νά τόν παρασύρουν πρός Νότο. Όσο προχωρεί πρός τόν Πόλο (όπου ό Χάρος θά έρθη νά του κρατήσθ συντροφιά στην πλήρη τής βάρκας του) όλα τά φαντάσματα του παρελθόντος του, οί γυναίκες του, οί σπυρροφοί του, οί αντίπαλοί του, οί πιά άγαπημένοι του ήρωες, άκόμα και τά στοιχεία του σύμπαντος τόν συνοδεύουν ώς τήν ύστατη στιγμή πού θά διαλυθθ στή λευκότητα τής θάλασσας και τ' ουρανού.

Ή γλώσσα

ΑΥΤΟ ΠΟΥ ή περίληψη αυτή δέν είναι σέ θέση νά τ' άποδώσει είναι φυσικά, και κατά πρώτον λόγο, τό ποιήμα. Γιατί όλα αυτά λέγονται σέ δεκαεπτασύλλαβους στίχους, πού ή γαλλική άπόδοση τής Ζακελίν Μοαττί έχει μεταφράσει σέ μιά έκφραστικότητα πρΟΣ. Η γλώσσα πού χρησιμοποεί ό Καζαντζάκης (και πού τόσο Έλληνες είχαν τήν άνοση νά κατηγορήσουν) δέν είναι, όπως κακάς έλεχθη, μιά κατασκευασμένη γλώσσα, τεχνητή. Είναι ή ίδια ή γλώσσα πού ό ποιητής άναζητουμε και χρησιμοποήσε σ' όλη του τή ζωή, μιά γλώσσα πού δέν ύπάρχει σέ κανένα λεξικό του λογιωτατισμού. Ο Καζαντζάκης έχει πάει νά βρθ τίσ λέξεις του εκεί όπου ύπάρχουν και όπου πολύ λίγοι πριν άπ' αυτόν σκέφθηκαν ποτέ νά τίσ άναζητήσουν, κστό στόμα των άγγρωτων, των φροδων, των βοσκών και των διστεχνών.

Ο ποιητής επί χρόνια είχε διατρέξει τήν Έλλάδα, επί χρόνια σημειωνε όλα όσα άκουγε (όνόματα λουλουδιων, επαγγελματική όρολογία, εκφράσεις τής καθημερινής ζωής κλπ.) γιά νά πλάσθ σιγά - σιγά μιά γλώσσα πού νά είναι μέ όλη τήν άκρίβεια του όρου πανελληνία. Κι' αυτή μόνο ή άποψη του Έργου άποτελεί αυτή καθ' έαυτή μιά άνανεωτική έπιχείρηση. Κι' αυτό τό ποιήμα, φτιαγμένο από χιλιάδες λέξεις (πού σπάνια ή ποτέ δέν έτυχε νά χρησιμοποιηθόν στή φιλολογική γλώσσα) εμφανίζεται, άπ' αυτή μόνο τήν άποψη, σαν ένα γλωσσικό μνημείο, σαν ένα Corpus όπου βρίσκονται συγκεντρωμένες οί πιά πολύτιμες εκφράσεις και έφευρέσεις τής δημοτικής γλώσσας. Εξ άλλου όλοι

αυτοί, πού, στό Έργο αυτό, ζουν και άγωνίζονται δίπλα στον Όδυσσεά, ποιοί είναι; Όχι διανοούμενοι, κι' άκόμα λιγώτερο γλωσσολόγοι, άλλά κουρσάροι, διατέχνες, βοσκόι, ζητιάνοι, ένα πλήθος από ξεριζωμένους και ζουρλοπαντιέρους. Παρ' όλη τήν ποιητική άπόδοση του Έργου, παρ' όλους τούς μακρούς και ρυθμικούς στίχους πού θυμίζουν φυσικοβασασία, τή δική τους γλώσσα βρίσκει κανείς στήν «'Οδύσσεια», όλη τή γλώσσα του ελληνικού κόσμου. Γι' αυτό εξ άλλου πρόκειται γιά τό πιά μεγάλο και θαυμαστό λεξικό πού μπορεί νά άνειρευθ κανείς, γιά μιά ζωντανή άνθολογία του ελληνικού λόγου.

Και ή ήθική

ΟΣΟ ΓΙΑ ΤΗΝ «ήθική» πού δγνάνει άπ' αυτό τό Έργο, πρόκειται γιά τό «πιστεύω» πού ό Καζαντζάκης δέν έπαισε νά διακρίσθ σ' όλη του τή ζωή, από τήν «'Ασκητική» κιόλας, πού στάθηκε τό πρώτο του διβλίο. Το «πιστεύω» αυτό μπορούμε νά τό ξαναβρούμε σ' όλο τό ύπόλοιπο Έργο του, μά βρίσκεται εδώ μεγαλοποιημένο, εξαγνισμένο, στό τέρμα μιας σειράς από οδύσσειες δοκιμασίας, πού άνασπυκρίνονται στίς προσωπικές εμπειρίες του συγγραφέα.

Στήν κάθε δοκιμασία εξ άλλου μπορούμε νά άνακαλύψουμε τό ανθρώπινο ή μυθικό πρότυπο, τόν μύστη, πού έξουσίαζαν τόν δημιουργό στούς διαφόρους σταθμούς τής ζωής του. Στόν Όδυσσεά συγχωνεύονται και άποχωρίζονται ό ένας μετά τόν άλλο, ό Τάνταλος, ό Ηρακλής, ό Λένιν, ό Βούδας, ό Δόν Κιχάτης, ό Νίτσε, ό Γκεκε, ό Άγιος Φραγκίσκος τής Ασσίζης, ό Μάιστερ Έικχαρτ και πολλοί άλλοι, πού ό συγγραφέας άπεκάλεσε «σωματοφύλακες τής Όδύσσειας». Κι' αυτό πού ό Όδυσσεάς ζή κι' άνακαλύπτει στό τέρμα του ταξιδιού του, είναι αυτός ό ήρωικός πεσομισμός, πού ήδη αναφέρεται στήν «'Ασκητική», αυτό τό «πιστεύω» τής εποχής μας: «Όλα νά τά γνωρίζεις κι' όλα νά τά ζήσης — άκόμα και τό φόνο και τό αίμα — γιά νά έξατληθθ τό κακό, νά άπορροφηθ τό μηδέν. Νά είσαι έραστής μέχρι τέλους, γιά ν' άπαρηθθς μετά τής Έρωτά, νά άγωνισθς μέχρι τέλους γιά νά άποδοσεμυθής μετά, νά γίνης ήρωας γιά ν' άπαρηθθς τόν ήρωισμό και νά γίνης άγιος γιά ν' άπαρηθθς κι' αυτήν άκόμα τήν άγιότητα.

ΕΙΚΟΣΙ χρόνια πριν άπ' τούς φιλοσόφους και τούς συγγραφείς τής Δύσεως, ό Όδυσσεάς άνακαλύπτει στήν κορφή του βουνού του, τό παράλογο τής ζωής. Και, από τήν άποψη αυτή, τό Έργο αυτό μάς άποκαλύπτει ότι ούτε ό Καμύ ούτε ό Σάρτρ στάθηκαν (στον φιλολογικό τομέα) οί πρώτοι νά νοιώσουν και νά εκφράσουν τό παράλογο κάθε υπέρβιας, άλλά ό Όδυσσεάς, ό «κονκιεσάδορος», ό έραστής, ό οικοδόμος και ό ντεσπεράντος». Οί σπαιριστημιοκί δέν θά δυσκολευθόν (άν τό λέει ή καρδιά τους) νά ψάξουν και νά βρούνε σ' αυτό τό λυρικό Έργο τίσ φιλοσοφικές επιδράσεις πού τό χαρακτηρίζουν σέ ώρισμένα σημεία. Αυτό πού δέν θά μπορούσούν ώστόσο νά του άφαιρέσουν (άφου όποκαλύψουν τίσ αισθητικές, ήθικές, μεταφυσικές έπιρροές πού σηματοδύουν τό ταξίδι του Όδυσσεά) είναι ή φλόγα πού τό διατρέχει άπ' τή μιά άκρη ώς τήν άλλη.

Προσφέρει τόν άναγνωστή σέ άγνωστες θάλασσες, σέ έρημους πού ποτέ δέν είδε ανθρώπινο μάτι, σέ βουνα όπου ή καρδιά γίνεται πέτρα, και πού είναι όλα τής εποχής μας. Η «'Οδύσσεια» δέν είναι τό τραγούδι ενός δοικαλικού παρελθόντος, πού ήταν ραμμένο στα περιωρισμένα ανθρώπινα μέτρα. Είναι τό τραγούδι ενός παρόντος, πού έχει διαπλάτυθ στίς διαστάσεις του πλανήτη.

JACQUES LACARRIERE

